

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

(1969 - 1970)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1970

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

νων (ἀφήνω τὴν ἀτελῆ γνῶσιν τῆς γλώσσης, αὐτὸ εἶναι ἄλλο πρόβλημα), ἐν ἀγνοίᾳ καὶ αὐτῶν τῶν βασικῶν νεοελληνικῶν μελετῶν ἐπὶ τῶν συζητουμένων θεμάτων. Εἰδικῶς ὅμως ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, οὐδὲν εἶναι δυνατόν παρ' οὐδενός νὰ γραφῆ οὕτως καὶ νὰ μὴ εἶναι ἐλλιπές. Χρησις τῆς «Ἀθηνᾶς» καὶ εἰκοσάδος ὄλης ἄλλων ἐλληνικῶν περιοδικῶν εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. Ἐπομένως τὸ λεξικὸν τοῦ κ. Κριαρᾶ συντελεῖ καὶ εἰς τὸ νὰ εὐρύνῃ τὴν βιβλιογραφικὴν γνῶσιν τῶν ξένων μεσαιωνολόγων ὡς πρὸς τὴν νεοελληνικὴν βιβλιογραφίαν.

Καταλήγων εὐχομαί εἰς τὸν συνάδελφον κ. Κριαρᾶν ὑγίειαν καὶ μακροήμερουσιν ἀλλὰ καὶ κατανόησιν ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων, ὥστε νὰ φέρῃ τὸ ταχύτερον εἰς πέρας τὸ τόσον χρήσιμον, ἐπίπονον, ἐπιμελές, μεθοδικὸν καὶ ἐθνικῶς ὠφέλιμον ἔργον.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Sancti Romani Melodi Cantica. Cantica dubia. Edited by f Paul Maas and C. A. Trypanis, Berlin 1970, 8°, σσ. XX+223.

Τὸ 1963 οἱ συγγραφεῖς ἀείμν. Ρ. Maas καὶ καθηγ. Κ. Τρυπάνης ἐξέδωκαν ἐν Ὁξφόρδῃ τὰ *Cantica Genuina* τοῦ Ρωμανοῦ Μελωδοῦ· νῦν ἐκδίδει ὁ τελευταῖος καὶ τὰ ὑπ' ἀμφοτέρων θεωρηθέντα ἀμφίβολα. Ἄν εἶναι ὄντως ἀμφίβολα εἶναι ἄλλο θέμα, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἐξετασθῆ ἐδῶ. Ὁ θέλων ποιᾶν τινα κατατόπισιν ἐπὶ τοῦ θέματος ἄς ἴδῃ τὴν διδακτ. διατριβὴν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Α. Λιβαδάρα, Τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν ἀγιολογικῶν ὕμνων Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, ἐν Ἀθήναις 1959.

Τὰ «Dubia» ἐστάλησαν εἰς τὴν «Ἀθηνᾶν» πρὸς βιβλιοκρισίαν. Δὲν εἶχον καμμίαν διάθεσιν νὰ ἔλθω εἰς ἀντιδικίαν μετὰ τὸν ἐκδότην, διότι εἶναι ἀπὸ εἰκοσαετίας τοῦλάχιστον γνωστὸν ὅτι ἀποδοκιμάζω τὸ σύστημα τῆς ἀπολύτου ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας καὶ δίδω ἰδιαίτε-
ραν βαρύτητα εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν, ἣ ὁποία ὁμοφώνως καταδικάζει τὸ σύστημα τῆς κολοβώσεως καὶ τῆς σπαράξεως τοῦ κειμένου, ὡς καὶ τῆς αὐθαιρέτου συμπληρώσεως, εἰς ἅς, χάριν ὑποθετικοῦ τινος μετρικοῦ συστήματος (ἀσυμφώνου ἄλλωστε πρὸς τὴν μουσικὴν), ὑπήγαγον οἱ ξένοι ἐκδῶται (ἀπὸ τοῦ Pitra μέχρι τοῦ Maas καὶ τῶν ἀκολουθούντων αὐτοῦς) τὸ δυστυχές κείμενον τῶν Ὑμνων τοῦ Ρωμανοῦ. Διὰ τοῦτο ἄλλωστε ἐγένετο ἡ Ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις τῶν Ὑμνων (Α' - Δ' καὶ Παράρτημα τοῦ Δ'), ἣ ὁποία θὰ συνεχισθῆ μόλις

τελειώση ἢ γαλλικὴ ἐκδοσις. Τὰ δὲ περὶ τῆς μεθόδου τῆς ἐκδόσεως καὶ τῆς γλώσσης εἰς ἣν κατήντησαν τὸ κείμενον οἱ ἐκδῶται τῶν *Cantica Genuina* ἔχω ἤδη σημειώσει εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ὑμνογραφίαν καὶ Ποίησιν, 1965, σσ. 173-174. Δυστυχῶς οἱ παρατονισμοὶ καὶ αἱ ἀθαιρεσίαι τῶν Maas - Trypanis εἰσήχθησαν εἰς γραμματικὴν τοῦ Ρωμανικοῦ κείμενου, ἐκδοθεῖσαν ὑπ' ἄλλου αὐτῶν ἐταίρου, θεωρηθεῖσαι ἀσφαλεῖς.

Καὶ ἐδῶ ἐπαναλαμβάνω ὅτι θεωρῶ ἀδύνατον νὰ ἔγραψεν ὁ Ρωμανὸς τὸν ἕκτον αἰῶνα τοὺς οὐδαμόθεν ἄλλοθεν ἐκ λογοτεχνικοῦ κειμένου τοῦ αἰῶνος ἐκείνου (χρυσοῦ αἰῶνος τῶν Βυζαντινῶν Γραμμάτων) παραδοθέντας παρατονισμένους τύπους, ὡς οἱ ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν «Dubia»: 66 ἦ, 2 *σνερογον* (ἀντὶ *σνερογόν*). 81 ιε', 6 *ἐνάπτιος* (ἀντὶ *ἐναπτιός*). 81 ιθ', 1 *φώσφορον* (ἀντὶ *φωσφόρον*). 82 ζ', 2 *παλάμων* (ἀντὶ *πυλάμων*). 69 λγ', 1 *πρῦτανει* (ἀντὶ *πρυτάνει*), 82 ς', 5 *ἐπι* (ἀντὶ *ἐπί*). 81 κ', 4 *παράστω* (ἀντὶ *παραστῶ*). 83 β', 1 *ἐπουράνιους* (ἀντὶ *ἐπουρανίους*). 83 ιγ', 2 *ἀπειρανδρω* (ἀντὶ *ἀπειρανδρῶ*). 77 ιγ', 9 *ἡμας* (ἀντὶ *ἡμᾶς*). 83 ιθ', 3 *ἡμων* (*σωτήρ ἡμων*, ἀντὶ *σωτήρ ἡμῶν*). 83 κζ', 5 *ἡμιν* (ἀντὶ *ἡμῖν*), ἢ τὸ ἀμίμητον ἐκεῖνο 80 θ', 8 *ἐκ χειρός θεου* (ἀντὶ *ἐκ χειρός Θεοῦ*), ὅπερ θὰ ἔπρεπε νὰ προφερθῆ μακαρονοειδῶς *ἐκ χειρόσθιον*! Οὐδεμία σύγχρονος (νεοελληνικὴ) χρῆσις θὰ ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ τὰς τοιαύτας ἀθαιρεσίας εἰς κείμενον τοῦ ἕκτου μ.Χ. αἰῶνος.

Οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ συμφωνήσω εἰς ἐγκλιτικούς τύπους, οἷοι π.χ. 60 ια', 5 *κοξούς, κυλλους* (ἀντὶ *κοξοῦς, κυλλοῦς*), ὅπερ θὰ ἠκούετο *κοξοῦσκυλλους*! 65 ιγ', 1 *μετ' ἀπειλῆς οὖν φοβεράς* (ἀντὶ *μετ' ἀπειλῆς οὖν ἢ μετ' ἀπειλῆς οὖν ὀρθότερον*). 67 ια', 8 *Χριστόν ποθειν* (ἀντὶ *Χριστόν ποθεῖν*). 77 θ', 5 *ἐκ τῆς ψυχῆς αὐτου* (ἀντὶ *ἐκ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ*).

Ἄλλὰ ταῦτα πάντα θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν αἱ «ἰδιοτροπίαι» τοῦ κειμένου, ἂν τοῦτο ἦτο ἐκδεδομένον «ὀρθῶς». Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὀφείλω νὰ κάμω μίαν μικρὰν παρατήρησιν. Ἄν ὄντως τὰ κείμενα ὑπ' ἀριθ. 60 - 89 εἶναι νόθα ἢ ὑποπτα καὶ δὲν ἐξήλθον τῆς χειρός τοῦ Ρωμανοῦ, ἀλλ' εἶναι κατασκευάσματα τοῦ ἐνάτου, δεκάτου ἢ καὶ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, διατί θὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν ὑποτιθεμένην γλῶσσαν καὶ στιχουργίαν τοῦ Ρωμανοῦ, ὅτε κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους (θ' - ια') ἔχομεν γνωστοὺς ὑμνογράφους (καὶ συγγραφεῖς τινὰς ὕμνων) καὶ γνωρίζομεν πῶς ἔγραψαν, πῶς ἐτόνισαν, ποῖον ρυθμικὸν μέτρον ἐτήρησαν;

Ἄλλ' ἔστω ὅτι πρέπει νὰ συμμορφώσωμεν τὸ κείμενον τῶν *Dubia*

πρὸς τὸ τοῦ Ρωμανοῦ. Πρέπει τοῦτο νὰ γίνῃ ἐπὶ καταστροφῇ του, τοῦ νοήματος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης; Φέρω τινὰ παραδείγματα :

Ἐν 60 ς', 3 οἱ ἐκδῶται εὔρον : Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ναζωραίου Χριστοῦ καὶ θεοῦ ἡμῶν, ὅπερ ὀρθῶς εἶχε, καὶ μετεποίησαν : [ἐν τῷ] ὀνόματι [τοῦ] Ναζωραίου Χριστοῦ καὶ θεοῦ ἡμῶν. Διесώθη τὸ ἐπιβαλλόμενον νόημα; Ὄνόματι Ναζωραίου ἑλληνιστὶ θὰ εἶπη : ὀνομαζομένου Ναζωραίου, παύει νὰ εἶναι ἐπίκλησις τοῦ Θεοῦ!

Ἐν 67 ια', 10 - 11 οἱ ἐκδῶτα εὔρον : Ἡξιώθη ἀντὶ προσκαίρου βασιλείας οὐρανῶν, ὅπου τὸ οὐρανῶν ἐπέχει θέσιν β' ὄρου συγκρίσεως : Ἡξιώθη ἀντὶ τῆς προσκαίρου βασιλείας, ἐκείνης τῶν οὐρανῶν. Τὸ μετέβαλον : Ἡξιώθη ἀντὶ προσκαίρων βασιλείας, δηλαδή : Ἐγένετο ἄξιος ἀντὶ τῶν προσκαίρων (κοσμικῶν πραγμάτων) τῆς βασιλείας (ποιᾶς; ἐγένετο βασιλεὺς ἐν γῆ ἢ ἐν οὐρανῷ;!!)

Ἐν 69 κβ', 6 - 7 εὔρον οἱ ἐκδῶται : Μὴ φυγῆς τοῖς καταδίκαις βοῶν Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε. Τὸ ἐξέδωκαν : Μὴ φυγῆς τοῖς καταδίκαις (τοῖς) βοῶσι Σῶσον ἡμᾶς Κύριε. Ἀλλὰ πρόκειται περὶ τοῦ μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος (ἅγιος Παντολέων), ἀπειλουμένου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ παροτρυνομένου νὰ μὴ ξενώσῃ ἑαυτὸν τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἀνακτος διὰ νὰ μὴ ριφθῇ εἰς τὴν φυλακὴν, ὅπου θὰ φωνάζῃ «Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε» πρὸς τὸν ὃν πιστεύει Χριστόν. Οἱ ἐκδῶται διὰ τῆς διορθώσεως ἐνόησαν οὕτως : Μὴ ἀναμειχθῆς μὲ τοὺς καταδίκους πὸ φωνάζουν (πρὸς τὸν αὐτοκράτορα) Σῶσον ἡμᾶς Κύριε! Ταῦτα διὰ νὰ συμμορφωθῇ τὸ μέτρον. Pereat textus metri gratia! Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε!

Ἐν 77 κγ', 9 καλῶς εἶχε τὸ κείμενον : Καὶ καλούντων τὸ ὄνομά σου, ὅπερ ἐξεδόθη : καὶ καλούντων [τὸ] ὄνομά σου. Μυριόλεκτος εἶναι ἡ ἔκφρασις «τὸ ὄνομά σου (τὸ ἅγιον, δοξάζομεν, προσκυνούμεν κλπ. κλπ.) ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἐν 68 ε', 2 τὴν λέξιν σωφροσύνην εἰς σαοφροσύνην Τρυπάνης διώρθωσεν! εἶναι δυνατὴ ἡ χρῆσις τοιαύτης λέξεως εἰς ὑμνογραφικὸν κείμενον ἔστω καὶ dubium;

Δυστυχῶς ἡ μετρικὴ συνέπεια δὲν κατορθοῦται μὲ τὰς ὡς ἄνω σοφὰς παρεμβάσεις, τοὺς ὀβελισμοὺς, τὰς ἀλλοιώσεις. Ἐστῶσαν τὰ ἐξῆς παραδείγματα :

Ἐν 77 οἱ στίχοι 5 πάντων τῶν οἰκῶν ἄλλοι ἄλλως τονίζονται καὶ δὲν ὁμοτονοῦν : ις' τοὺς μεν (sic) πλουσίους (ἀντὶ τοὺς μὲν πλουσίους). ιη' ἐξουθενήσας. ιθ' ἐν ᾧ ἀμέμπτως. Διατί λοιπὸν τοὺς μεν;

Ὅμοίως δὲν ὑπάρχει ὁμοτονία ἐν 83, 1: κζ' *Ἐγνωσαν σαφῶς. κη' Νῦν τὴν Βηθλεέμ. κθ' Ἐν τῇ πενιχρᾷ. λ' Θεόθεν σαφῶς* (διατι οὐχὶ θεόθεν;). λβ' *Ἴδου ἡ ἀγνή.* Καὶ ὅμως τὰ Στιχηρὰ ταῦτα φαίνονται τοῦ Ρωμανοῦ, οἱ δὲ ἐκδῶται διωρθώσαν εἰς τὸ αὐτὸ κείμενον τὴν ὁμοτονίαν μ' ἐκεῖνα τὰ ἀμίμητα ἐπουράνιους καὶ ἀπειράνδρω τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν ἤδη ἀνωτέρω, ἢ ἔγραψαν ἐν γ' 4 *προσκυνοῦμεν σοὺ τὸν τόκον* ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ: *προσκυνοῦμέν σοὺ τὸν τόκον!* Τί νόημα δὲ ἔχει ἐν τῷ αὐτῷ κειμένῳ ιζ', 4 ὁ δάμνος; Τί τύπος εἶναι τὸ ἐγεγέννηται τοῦ κ', 3; Τί εἶναι τὸ λαυράτον ἐν 81 κς', 2;

81 ζ', 1 ἐξεδόθη: *Ἐκεῖ τὰ ὕδατα ἴνάματα ἴ καὶ στενάγματα καὶ πικρίας ἀνέβρυσαν,* ἐνῶ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκδοθῆ: *ἐκεῖ τὰ ὕδατα ἴνάματα καὶ στενάγματα πικρίας ἀνέβρυσαν,* ὀβελιζομένου τοῦ καί, ὅτε καὶ θὰ παρείχετο πλήρες νόημα, διότι τὸ ἴνάματα μὲ τὸ στενάγματα θὰ ἐπήγαινε εἰς τὴν γεν. πικρίας.

83 λ', 4 εἶδον ἢ ἴδον; λα', 3 ἐκτροθέντες, δηλαδή; λβ', ἀφθορον αὐτὴν διαφυλάττων, quis;

84, 1 Δεῦτε πάντες πιστοὶ προσκυνήσωμεν, στικτέον: Δεῦτε, πάντες πιστοί, ...

Ἀπὸ τὴν ἐκδοσιν τοῦ κειμένου δὲν λείπουν καὶ μεγαλοπρεπεῖς τινες ἀνορθογραφίαι, ὡς 6θ ια', 1 *μετεροῦθμησε* (ἀντὶ *μετεροῦθμισε*). Τὸ ρῆμα εἶναι *μεταροῦθμίζω* καὶ οὐχὶ *μεταροῦθμῶ*, ὡς νομίζει ὁ ἐκδότης). 77 ζ', 5 *τοῦτον ἐμέλησας* (ἀντὶ *ἐμέλισας*, ἐκ τοῦ *μελίζω!*). 81 κγ', 4 *ἐν εὐπρεπῇ τόπῳ* (ἀντὶ *ἐν εὐπρεπεῖ τόπῳ*).

Ὅντως ἐν «εὐπρεπῇ» τόπῳ δὲν πρέπει νὰ ἐπιτελῶνται ταῦτα! Τὸ κείμενον τοῦ Ρωμανοῦ, ἔστω καὶ ἀμφίβολον, ἢ τῶν μιμητῶν του, ἤξιζε καλυτέρας ἐκδοτικῆς τύχης. Τὰ πολλὰ σιγῶν εἶπον ὅσα πείθουν περὶ τούτου. Εἴμεθα μακρὰν ἀκόμη ἀπὸ μίαν κριτικὴν ἐκδοσιν. Οὐδεμία δὲ κριτικὴ ἐκδοσις δύναται ν' ἀφήνῃ τὸ κείμενον ἀνερμήνευτον, μὴ ἔχον νοῦν. Sigla καὶ apparatus criticus δὲν ἀναπληροῦν τὴν ἀναγκαίαν πρὸς τοῦτο κατεργασίαν καὶ τὸν προϋποτιθέμενον προβληματισμόν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Ε.Υ.Δ. της Κ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006